

اهمیت تحقیق و راهکارهای تقویت آن در نظام تحصیلی افغانستان

پوهنځیار خلیل احمد احدی

دیپارتمنت قضا و خانونالی، پوهنځی حقوق و علوم سیاسي، پوهنتون بدخشان، بدخشان، افغانستان

ایمیل: khalilahmadahadi@gmail.com

چکیده

تحقیق از ارکان اساسی نظام‌های تحصیلی به حساب می‌آید. تربیت نیروی بشری محقق، وابسته به نظام‌های آموزشی تحقیق محور است. مسأله این است که در افغانستان میان تدریس و تحقیق توازن وجود ندارد. هم‌چنان اهمیت تحقیق به صورت واقعی درک نشده و راهکارهای علمی نیز برای بهبود آن پیش کش نشده است. تحقیق حاضر باهدف بررسی موارد متذکره تدوین شده است. اطلاعات این تحقیق با روش کتابخانه‌ای-میدانی گردآوری و با شیوهی توصیفی-تحلیلی، پردازش شده است. نتیجهی تحقیق حاکی از این است که تحول مثبت علمی در مراکز تحصیلی، افزایش تولیدات علمی و کشف ظرفیت‌های پنهان علمی از اهمیت حیاتی پرداختن به تحقیق در افغانستان است. به همین ترتیب، کاهش مکلفیت‌های درسی و افزایش مکلفیت‌های تحقیقی استادان، تقویت مهارت‌های زبانی و نگارشی استادان، ایجاد رشته‌ی کتاب‌داری، مقابله با سرقت علمی، در نظر گرفتن درس روش تحقیق در نصاب تحصیلی مکاتب، تأسیس انجمن‌های تحقیقی در پوهنتون‌ها از راهکارهای تقویت تحقیق در افغانستان است.

اصطلاحات کلیدی: افغانستان؛ تحقیق؛ راهکارها؛ مراکز علمی؛ نظام تحصیلی

The Importance of Research and Strategies for Strengthening it in Afghanistan's Educational System

Jr. Teaching Asstt. Kalil Ahmad Ahadi

Department of Judicial and Attorney, Faculty Of Law and Political Science,

Badakhshan University, Badakhshan, Afghanistan

Email: khalilahmadahadi@gmail.com

Abstract

Research is indispensable in advancing educational systems, serving as a foundational pillar for human resource development. However, a notable disparity between teaching and research has emerged in Afghanistan, resulting in a limited grasp of research's significance and an absence of proposed scientific remedies for enhancement. This study addresses these critical issues by examining the present state of research within Afghanistan's educational landscape. Comprehensive data were gathered and analyzed using a blend of library research, field investigation methods, and descriptive-analytical analyses. The research findings spotlight several pivotal factors essential for fostering research in Afghanistan. These include promoting positive scientific development within educational institutions, amplifying scientific productivity, and unlocking untapped scientific potential. Furthermore, the study proposes pivotal measures to invigorate research endeavors, encompassing a reduction in curriculum demands for professors, strengthening language and writing proficiencies, establishing well-resourced libraries, combatting academic plagiarism, integrating research methodology courses into the academic curriculum, and inaugurating research-focused programs and associations within universities. This research yields invaluable insights to guide policymakers, educators, and stakeholders toward fortifying research-oriented educational systems in Afghanistan, propelling scientific advancement and progress.

Keywords: Afghanistan; Research; Solutions; Scientific Centers; Education System

مقدمه

تحقیق علمی، اساس رشد و توسعه‌ی کشورها را تشکیل می‌دهد. دولت‌ها به‌عنوان حامیان اصلی محققان و برنامه‌ریزان فعالیت‌های تحقیقی، میکانیسم‌های اجرای برنامه‌های تحقیقی را طرح‌ریزی، مدیریت و تطبیق می‌نمایند. در عصر کنونی، فعالیت‌های تحقیقی و تهیه‌ی اثرهای علمی از رسالت بنیادین مراکز علمی به حساب می‌آید. موضوعی که از نظم و روش خاصی پیروی نموده و به‌نام تحقیق علمی یاد می‌شود. در نظام تحصیلی افغانستان؛ وزارت محترم تحصیلات عالی از برنامه‌ریزان و حامیان اصلی فعالیت‌های تحقیقی به‌شمار می‌رود. البته در کنار وزارت تحصیلات عالی، اکادمی علوم افغانستان نیز دارای ماهیت تحقیقی است. بنابراین مسأله‌ی اساسی این است که اهمیت تحقیق تا هنوز در افغانستان به درستی شناخته نشده و هم‌چنان راهکارهای مشخص علمی نیز برای بهبود آن ارائه نشده است. در این مقاله سعی می‌شود تا اهمیت تحقیق و راهکارهای تقویت آن در افغانستان مورد واکاوی قرار گیرد.

سؤالات تحقیق

این تحقیق در تلاش ارائه‌ی پاسخ به پرسش‌های ذیل است:

۱. سؤال اصلی: جایگاه تحقیق در نظام تحصیلی افغانستان، چگونه است؟

۲. سؤالات فرعی

- اهمیت تحقیق در نظام تحصیلی افغانستان چیست؟

- راهکارهای تقویت تحقیق در نظام تحصیلی افغانستان چیست؟

پیشینه تحقیق

در عموم راجع به موضوع تحقیق کتاب‌ها و رساله‌های مختلفی توسط نویسندگان کشور تهیه شده است. اما تمرکز آنان بیش‌تر روی نحوه‌ی نوشتن مونوگراف‌ها، مقاله‌ها و سایر اثرهای تحقیقی بوده است که با عناوینی هم‌چون روش تحقیق، روش تهیه و تدوین مونوگراف‌های تحصیلی و غیره سازمان‌دهی شده‌اند. در هیچ‌یک از اثرهای مورد نظر به اهمیت و آسیب‌شناسی فعالیت‌های تحقیقی در نظام تحصیلی افغانستان پرداخته نشده است؛ اما به‌صورت جزئی در برخی از آثار علمی به آسیب‌شناسی تحقیق در افغانستان، نکاتی به شرح ذیل بیان شده است:

۱. آسیب‌شناسی عدم شناخت ماهیت علم و روش تحقیق در افغانستان، عنوان مقاله‌ای است که توسط یعقوب یسنا نوشته شده است. این مقاله در تاریخ ۲۵ نوامبر ۲۰۲۰ در سایت خبرگزاری خامه پرس منتشر شده است. مقاله‌ی یادشده با رویکرد انتقادی وضعیت تحقیق در نهادهای

تحقیقی افغانستان را به بحث و بررسی گرفته است. هرچند راجع به اهمیت تحقیق و بهبود فعالیت‌های تحقیقی در افغانستان نکاتی ارائه نموده است اما نکات بیان‌شده، کلی و فشرده است.

۲. روش تحقیق در رشته‌های حقوق و شرعیات (نشر فرهنگ، ۱۴۰۱) عنوان کتابی است که توسط خلیل‌احمد احدی تدوین شده است. اثر مزبور در چهار فصل سازمان‌دهی شده است؛ اما تمرکز آن بیش‌تر روی نحوه‌ی تدوین پایان‌نامه‌های تحصیلی است. در اثر یادشده راجع به اهمیت عمومی تحقیق یک‌سری نکاتی بیان گردیده و نیز به‌صورت کلی به برخی از آسیب‌ها و راهکارهای مرتبط به اجرای فعالیت‌های تحقیقی و نگارش پایان‌نامه‌های تحصیلی در مراکز علمی افغانستان مطالبی مطرح شده است. درحالی‌که، به‌صورت جامع و اختصاصی راجع به اهمیت تحقیق و راهکارهای تقویت فعالیت‌های تحقیقی در نظام تحصیلی افغانستان، مباحثی ارائه نشده است.

۳. ارزیابی تحقیق‌های پوهنتونی در کشورهای اسلامی (۱۳۹۸)، عنوان مقاله‌ای است که توسط مرتضی محقی و دیگران در فصل‌نامه‌ی مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام منتشر شده است. مقاله‌ی مذکور، جایگاه تحقیقات علمی در کشورهای اسلامی را به بحث و بررسی گرفته است. در مقاله‌ی یادشده، وضعیت تحقیق و تولید علم در کشورهای اسلامی مورد مطالعه قرار گرفته و چالش‌های مرتبط با اجرای کارهای تحقیقی، بازتاب یافته است. در نهایت برای موانعی شناسایی شده، راهکارهای تقویتی نیز ارائه شده است. به هر صورت تمرکز بیش‌تر مقاله مرتبط با کشورهای مصر، ایران و ترکیه بوده و راجع به افغانستان و سایر کشورهای اسلامی اشارات درخور توجهی ندارد.

بنابراین تحقیق حاضر وضعیت تحقیق در نظام تحصیلی افغانستان را به‌صورت اختصاصی مورد بحث و مطالعه قرار داده، ضمن بیان اهمیت تحقیق؛ راهکارهای تقویت فعالیت‌های تحقیقی در نظام تحصیلی افغانستان را به بحث و بررسی می‌گیرد.

روش تحقیق

مواد و مطالب این تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای و میدانی (از نوع مصاحبه) گردآوری گردیده و با شیوه‌ی توصیفی تحلیلی مورد پردازش قرار گرفته است. بدین شرح که کتاب‌ها و مقاله‌های مرتبط با موضوع نخست شناسایی و جمع‌آوری گردیده و با مطالعه‌ی دقیق، مطالب مورد نیاز از اثرهای مذکور استخراج و فیش‌برداری شده است. از آن‌جا که در افغانستان پیرامون موضوع تحقیق اثرهای علمی

کم‌تری نوشته شده است، لازم پنداشته شد تا بخشی از مطالب این تحقیق از طریق مصاحبه نیز جمع‌آوری شود. بدین منظور؛ نویسنده با مسئولان ذی‌ربط در برخی از پوهنتون‌ها مصاحبه‌ی حضوری نیز انجام داده است. در نهایت مطالب گردآوری‌شده به‌صورت کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج حاصل از آن، در تحقیق حاضر انعکاس یافته است.

اهمیت تحقیق در نظام تحصیلی افغانستان

تحقیق از جوهره‌ی اصلی نظام‌های تحصیلی به‌شمار می‌رود. در نظام آموزشی افغانستان نیز پرداختن به تحقیق از دغدغه‌های اساسی نهادهای تحصیلی و دست‌اندرکاران امور آموزشی است. نکته‌ی قابل تذکر این است که در نظام تحصیلی افغانستان توازن و تعادل منطقی میان برنامه‌های آموزشی و تحقیقی از گذشته تا به حال وجود نداشته است. بدین شرح که تمرکز و توجه اصلی وزارت تحصیلات عالی و مراکز علمی روی بعد آموزشی مراجع تحصیلی بوده و به اهمیت تحقیق در این نهادها توجه چندانی در عمل صورت نگرفته است. به همین علت نظام تحصیلی افغانستان بارها شاهد به‌روز رسانی نصاب‌های تحصیلی بوده است؛ اما راجع به تحول در برنامه‌های تحقیقی، اقدام عملی کم‌تری صورت گرفته است. به هر صورت پرداختن به امر تحقیق در نظام تحصیلی افغانستان دارای اهمیت والایی است که به شرح ذیل تبیین می‌شود.

۱. افزایش معرفت و بصیرت دینی

بیداری اسلامی، معرفت و بصیرت دینی منوط به تقویت نهادهای تحقیقی و تولید اثرهای علمی-تحقیقی در حوزه‌ی معرفت دینی است. تا زمانی که آگاهی دینی و معنوی جوانان کشور تقویت نشود؛ بیم سلطه‌ی فرهنگی غرب از میان نخواهد رفت. دانش دینی و ینش معنوی جامعه از طریق تهیه و تدوین اثرهای علمی-تحقیقی تقویت می‌یابد. از آن‌جایی که مفاهیم دینی جزو مفاهیم تخصصی، دشوار و اکثراً ریشه در زبان و ادبیات عرب دارد؛ فهم آموزه‌های دینی برای جوانان و محصلان که در حوزه‌های علوم انسانی مشغولند، امکان‌پذیر نیست. هم‌چنان بسیاری از متون و منابع دینی که به‌عنوان میراثِ مبارکِ علمی از گذشتگان باقی مانده‌اند. از نظر ساختار قطور و حجیم‌اند. بدین منظور شایسته است تا محققان و کارشناسان علوم اسلامی کشور مان‌زمینه‌ی ترجمه‌ی اثرهای علمی را از زبان عربی به زبان‌های ملی فراهم نمایند. هم‌چنان محققان و قلم‌به‌دستان دینی کشور مان می‌توانند اثرهایی را که از نظر حجم، قطور و گسترده‌اند؛ تلخیص و فشرده‌نویسی کنند. با استفاده از این موارد و سایر نکات تحقیقی، بسترِ رشدِ معرفت و بصیرت دینی جامعه را بیش‌تر از پیش می‌توان فراهم نمود.

۲. افزایش تولیدات علمی در کشور

نظام‌های تحصیلی و مراکز علمی کشورها به‌عنوان بنیان، حامیان و تولیدکنندگان فرآورده‌های علمی-تحقیقی به‌شمار می‌روند. افغانستان چه در فضای واقعی و چه در فضای مجازی نقش محسوسی در رشد و تولید اثرهای علمی ندارد. زمانی که از کتابخانه‌ها، کتاب‌فروشی‌ها و مراکز علمی و فرهنگی جامعه مشاهده صورت می‌گیرد. سهم محققان کشور در تولید و تدوین اثرهای تحقیقی، کم‌رنگ جلوه می‌نماید. هم‌چنان در فضای مجازی نیز محققان افغانستان حضور درخور توجهی ندارند. تمرکز به فعالیت‌های تحقیقی و پشتیبانی از محققان سبب رشد و گسترش کمی و کیفی کارهای تحقیقی گردیده و حضور فعال افغانستان را در سطح ملی و بین‌المللی مرتبط با تحقیق، تضمین می‌نماید.

۳. تحول مثبت علمی در نهادهای تحصیلی کشور

تحول جامعه وابسته به تحول مراکز علمی است و هم‌چنان تحول مراکز علمی از طریق اجرای درست فعالیت‌های تحقیقی میسر می‌شود. بدین توضیح که تحقیقات علمی، منظم و روش‌مند تنظیم می‌شوند و این فرایند نظام‌مند، تحول علمی در مراکز تحصیلی را تسریع و تسهیل می‌بخشد (فدایی عراقی، ۱۳۷۴، ص ۸۵). به بیان دیگر، تحول و توسعه‌ی مراکز علمی در گرو توجه مساویانه به هر دو بعد تحصیلی و تحقیقی این مراکز است. وابستگی میان تحصیل و تحقیق چنان است که بی‌توجهی به یکی از آن‌ها سبب آفت به دیگری و برعکس؛ توجه و تکامل یکی باعث تکامل و تحول هر دو می‌شود. نظام آموزشی کشور باید چنان سازمان‌دهی شود که سهم تدریس و تحقیق به‌صورت مساویانه در آن گنجانیده شود تا زمینه‌ی تأمین نیازمندی‌های اجتماعی فراهم شود (کدخدایپور و قیومی ابرقویی، ۱۳۹۳، صص ۲۹ و ۳۶).

۴. توسعه‌ی فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور

رشد و توسعه‌ی فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه مرهون زحمات طاقت‌فرسای نویسندگان کشور است. جوامع فرهنگی به جوامعی گفته می‌شود که مردم آن به تعلیم و تربیت، مطالعه، برگزاری کارگاه‌های آموزشی، مسابقات کتاب‌خوانی، برگزاری نمایش‌گاه‌های فرآورده‌های فرهنگی و غیره دارای علاقه‌ی شدیدی می‌باشند. از طریق نگارش اثرهای تحقیقی، تشویق و ترغیب محققان، فرهنگ جامعه مورد پالایش قرار گرفته و هم‌چنان فعالیت‌های فرهنگی بارور می‌شود. از نظر اجتماعی نیز نوشتن تحقیقات علمی سبب پختگی فکری و بلوغ اجتماعی مردم می‌شود. ایجاد حس هم‌دلی، اتحاد، هم‌بستگی و میهن‌دوستی از طریق مطالعه و گسترش تولیدات علمی-تحقیقی میسر خواهد شد.

به همین ترتیب رسیدن به خودکفایی اقتصادی و تأمین رفاه و معیشت مردم در گرو فعالیت‌های تحقیقی است. فعالیت‌های تحقیقی‌ای که برنامه‌ریزی‌ها و طرح‌های مدون اقتصاددانان کشور را بازتاب داده و ظرفیت‌های اقتصادی افغانستان را به معرفی می‌گیرد.

در نهایت از نظر سیاسی نیز تهیهی اثرهای تحقیقی و گسترش فعالیت‌های تحقیقی از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. مفهوم سیاست به عنوان یک مفهوم علمی مطرح بحث بوده و شناخت علمی از آن وابسته به واکاوی منابع معتبر علمی است. در نظام‌های اسلامی شناخت اصول و عناصر سیاست اسلامی برای ملت مسلمان و سیاست‌مداران اسلامی امر ضروری تلقی می‌شود. تهیهی اثرهای علمی در حوزهی سیاست در عموم و سیاست اسلامی به صورت خاص، سبب تکامل و توسعهی سیاست داخلی و خارجی کشور شده و بینش سیاسی جامعه را تصحیح و تقویت می‌نماید (قاری‌زاده، ۱۴۰۱).

۵. آشکارسازی ظرفیت‌های پنهان علمی-تحقیقی

افغانستان از نظر داشتن نیروی بشری فعال، محقق و نویسنده کم از کشورهای دیگر نیست. اما این سرمایه‌ی بشری یا در خارج از کشور قرار دارد و یا هم در داخل کشور است و دولت از وجود آن آگاهی ندارد. بدون شک، در صورتی که ظرفیت‌های علمی افغانستان مورد شناسایی و حمایت قرار گرفته و زمینه‌ی بروز خلاقیت‌های علمی و تحقیقی این نخبگان مساعد شود، سبب رشد و پیشرفت کشور خواهد شد (بهروز، ۱۴۰۱). یکی از راه‌های کشف و آشکارسازی ظرفیت‌های علمی و تحقیقی کشور، برنامه‌ریزی درست فعالیت‌های تحقیقی و ترغیب نخبگان کشور به سهم‌گیری در کارهای تحقیقی است.

۶. شناخت موضوعات و مسایل تازه‌ی علمی

علم از جمله‌ی پدیده‌های متغیر به شمار رفته و مدام در حال تطور و تکامل است. از طریق اجرای تحقیقات علمی، موضوعات و مسایل تازه‌ی علمی را می‌توان کشف و در اختیار جامعه‌ی علمی قرار داد (قاری‌زاده، ۱۴۰۱).

از طرف دیگر با استفاده از تحقیقات علمی، رشته‌های جدید علمی را نیز می‌توان برای مراکز علمی به معرفی گرفت. نظیر تأسیس رشته‌ی تحصیلی «مدیریت آموزش و پرورش» در امریکا. ایجاد رشته‌ی تحصیلی یادشده محصول زحمات علمی و تحقیقی محققانی بوده است که در مورد نهادهای آموزشی به سطح شهرها و روستاها، سال‌های متمادی تحقیق و تفحص نموده‌اند (کدخداپور و قیومی ابرقوی، ۱۳۹۳، ص ۴۰).

۷. سهولت در روند اجرای برنامه‌های آموزشی

پرداختن به امر تحقیق و نهاده‌سازی تحصیل تحقیق محور سبب تسریع و تسهیل یادگیری در روند تدریس است. محصل تا موقعی که شنونده‌ی محض باشد به عمق مفاهیم و مطالب درسی ممکن است درست پی نبرد. اما زمانی که محصل علاوه بر آن چه از استاد می‌آموزد خود نیز وارد صحنه شده و موضوعات مورد نظر را با رویکرد تحقیقی، مورد بحث و مطالعه قرار می‌دهد؛ به اجزا و عناصر مطالب درسی، بیش‌تر آشنا می‌شود. به عبارت دیگر، محصل به کمک تحقیق عملاً وارد معرکه‌ی علمی شده و نقشی را هم‌سان با نقش استاد، ایفا می‌نماید (کدخداپور و قیومی ابرقویی، ۱۳۹۳، ص ۴۱).

راهکارهای تقویت تحقیق در نظام تحصیلی افغانستان

برای رشد و تقویت تحقیق در نظام تحصیلی افغانستان، راهکارهای علمی مختلفی را می‌توان بیان نمود. اهم این راهکارها به شرح ذیل ارائه می‌شود.

۱. نهاده‌سازی فرهنگ تحقیق در افغانستان

افغانستان در زمره‌ی کشورهای به حساب می‌آید که تا هنوز فرهنگ مطالعه، کتاب‌خوانی و کتاب‌نویسی در آن به‌گونه‌ی شایسته‌ای جا نیفتاده است. اهمیت و ارزش کارهای تحقیقی در جامعه‌ی افغانستان، پوشیده و پنهان است (قاری‌زاده، ۱۴۰۱).

برای نهاده‌سازی فرهنگ تحقیق در نظام تحصیلی و مراکز تحقیقی افغانستان روش‌های مختلفی را می‌توان روی دست گرفت. به عنوان مثال، وزارت محترم تحصیلات عالی، اطلاعات و فرهنگ، اکادمی علوم، پوهنتون‌ها و سایر مؤسسات هم‌سو، حداقل می‌توانند سالانه آمار تحقیقات و مقالات علمی برتر کشور را شناسایی و بعد از داوری صادقانه و پذیرش آثار برتر، نویسندگان و محققان را با اهدای جوایز مادی و معنوی مورد تشویق و ترغیب قرار دهند. هم‌چنان از این روند مانند برخی از کشورها می‌توانند در روز ویژه یا هفته‌ی ویژه‌ای تحت نام «هفته‌ی تحقیق» در سراسر کشور به منظور ارج‌گذاری به نویسندگان و کارهای تحقیقی، گرامی‌داشت به عمل آورند. به همین گونه؛ با برگزاری سالانه‌ی نمایش‌گاه‌های عمومی کتاب در سطح پایتخت و ولایات و دعوت از ناشران ملی و بین‌المللی و سایر برنامه‌های فرهنگی و تحقیقی مشابه نیز می‌توان فرهنگ تحقیق را در افغانستان نهاده‌سازی نمود.

بنابراین قدردانی از زحمات محققان و استادانی که توسعه و رفاه مادی و فرهنگی جامعه مدیون تلاش‌های بی‌وقفه‌ی شبانه‌روزی آنان است؛ کاری است بسا مهم و سرنوشت‌ساز. از این طریق هم فرهنگ تحقیق را در جامعه می‌توان نهاده‌سازی کرد و هم دغدغه‌های محققان را نسبت به مسایل مادی زندگی می‌توان فروکاست و معطوف به کارهای تحقیقی نمود (تصدیقی، ۱۳۸۸، ص ۴۵).

۲. در نظر گرفتن منابع مالی برای اجرای فعالیت‌های تحقیقی

موانع و مشکلات مالی از عمده‌ترین چالش‌های مرتبط با فعالیت‌های تحقیقی در نظام تحصیلی افغانستان به‌شمار می‌رود. این معضل سبب تأخیر در روند نشر مقالات علمی استادان و در نهایت باعث به‌دراز کشیدن دریافت رتب علمی استادان شده است. وزارت محترم تحصیلات عالی تاکنون سازوکارهای مشخص مالی را برای انتشار مجلات علمی و فعالیت‌های تحقیقی پوهنتون‌ها تدارک ندیده است. بارها مشاهده شده است که مسئولان پوهنتون‌ها به‌ویژه آمران مجلات علمی، هفته‌ها و ماه‌ها برای تأمین هزینه چاپ مجلات مربوطه، دروازه‌های ده‌ها سازمان و نهاد داخلی و خارجی را دق‌الباب نموده‌اند. وزارت محترم تحصیلات عالی بایست راه‌حل‌های مناسب مالی را جهت سهولت در اجرای کارهای تحقیقی در نظر داشته باشد (ذاکری، ۱۴۰۱).

در کشورهای توسعه‌یافته سالانه بودجه‌ی مالی ویژه‌ای برای بخش‌های تحقیقی از طرف نهادهای دولتی در نظر گرفته می‌شود؛ چیزی که در کشورهای توسعه‌نیافته کم‌تر مورد توجه قرار گرفته است (محتی و دیگران، ۱۳۹۸، ص ۱۱۰).

۳. ایجاد مراکز تحقیقی مجهز و معیاری

در کنار موانع مالی و بودجه‌ای؛ از نظر امکانات اداری، ساختاری، تجهیزات و ابزار کار نیز فعالیت‌های تحقیقی در نظام تحصیلی افغانستان به بن‌بست مواجهه است. تا چندی قبل در ساختار تشکیلاتی پوهنتون‌ها صرف کمیته‌های تحقیق وجود داشت. کمیته‌های یادشده صرف به‌شکل نمادین سازمان‌دهی شده بودند و در عمل بنا به مشکلاتی که وجود داشت، فعالیت چندانی نداشتند. در این اواخر که کمیته‌های تحقیق به آمریت تحقیقات علمی ارتقا نموده است تا اندازه‌ای میزان توجه مسئولان نسبت به این مسأله بیش‌تر شده است؛ اما با وجود آن‌هم از نظر مواد و ابزار کار از قبیل دفتر مجهز، انترنت، کامپیوتر، پرینتر و غیره به مشکل مواجه‌اند (ذاکری، ۱۴۰۱).

در کشورها و پوهنتون‌های که به تحقیق ارزش قایل‌اند؛ در سطح مراکز علمی و وزارت تحصیلات عالی معینیت‌ها و ریاست‌های مستقلی مرتبط به بخش تحقیق در نظر گرفته شده است. بنابراین اگر در ساختار و تشکیلات وزارت محترم تحصیلات عالی افغانستان نیز معینیت تحقیقات علمی در نظر گرفته شود و از این طریق در تمام پوهنتون‌ها آمریت تحقیقات علمی به معاونت تحقیقات علمی ارتقا یابد، زمینه‌ی گسترش فعالیت‌های تحقیقی در نظام تحصیلی افغانستان بیش‌تر مساعد خواهد شد (ذاکری، ۱۴۰۱).

۴. کاهش مکلفیت‌های درسی و افزایش مکلفیت‌های تحقیقی استادان

میان مکلفیت‌های درسی و تحقیقی استادان توازن و تعادلی وجود ندارد. خصوصاً در شرایط فعلی که صنف‌های درسی به تایم‌های صبح و بعد از ظهر تقسیم‌بندی شده است. وزارت محترم تحصیلات عالی با تدارک بست‌های کادری بیشتر، می‌تواند این توازن را احیا نماید. هم‌چنان اگر برخی از ساعت‌های درسی استادان در طول هفته به فعالیت‌های تحقیقی اختصاص داده شده و برای‌شان حق‌التحقیقی در نظر گرفته شود، مؤثر خواهد بود (تصدیقی، ۱۳۸۸، ص ۴۴).

۵. تأسیس انجمن‌های تحقیقی در مراکز علمی

در کنار تشکّل‌های فرهنگی محصلان که عملاً در پوهنتون‌ها وجود دارد. ایجاد انجمن‌های تحقیقی محصلان نیز برای تقویت بعد تحقیقی محصلان امری است مهم و حیاتی. طوری‌که با استفاده از انجمن‌های فرهنگی مهارت اجرای فعالیت‌های فرهنگی محصلان تقویت می‌یابد؛ از طریق انجمن‌های تحقیقی؛ مهارت‌های نوشتاری‌شان نیز تقویت خواهد یافت. انجمن‌های تحقیقی محصلان در بسیاری از پوهنتون‌های جهان وجود داشته و نتیجه‌ی خوبی را به همراه داشته است. بدین منظور؛ وزارت محترم تحصیلات عالی می‌تواند به پوهنتون‌ها هدایت دهد تا در پوهنخ‌های خود، انجمن‌های تحقیقی محصلان را با عضویت محصلان نخبه و فعال، ایجاد نمایند. این انجمن‌ها می‌توانند با حمایت پوهنتون‌ها مجله‌های تحقیقی را راه‌اندازی نموده، مقالات علمی محصلان را منتشر نمایند. یکی از خوبی‌های انجمن‌های تحقیقی محصلی این است که محصلان بعد از فراغت، به راحتی می‌توانند نظر به تجارب قبلی خود، در فعالیت‌های تحقیقی کشور سهیم شوند.

۶. تقویت مهارت‌های زبانی و نگارشی محققان

«زبان انگلیسی از ابتدای قرن هفدهم میلادی با نفوذ استعماری انگلستان رفته‌رفته در تعداد زیاد از کشورها رواج یافت و به‌عنوان زبان حقوقی، آموزشی، ادبی، جایگاه مناسبی یافت. به‌طوری‌که در آغاز قرن بیست و یکم میلادی به یکی از زبان‌های پرکاربرد دنیا تبدیل شد و به‌عنوان زبان بین‌المللی معرفی شد» (باقری دولت‌آبادی و سجادی‌صفت، ۱۳۹۸، ص ۹۷۲).

یکی از ضعف‌های مهم اکثر محققان و استادان افغانستان ناآشنایی آنان با زبان انگلیسی و روش‌های نوین نگارش اثرهای علمی است. قسمی‌که بیان شد امروزه زبان انگلیسی به‌عنوان زبان پیش‌تاز در عرصه‌ی علمی و صنعتی به حساب می‌آید. به بیان دیگر، زبان بین‌المللی تحقیق، زبان انگلیسی است. اکثریت مجله‌های معتبر بین‌المللی با همین زبان راه‌اندازی شده است. برخی استادان و نویسندگان افغانستان به علت ناآشنایی با این زبان از مزایای مجلات بین‌المللی بی‌بهره مانده و ضمناً با نحوه‌ی

ارسال و پذیرش مقالات شان با این مجله‌ها به مشکل مواجه می‌شوند.

براساس قانون تحصیلات عالی ملکی افغانستان، محصلان مقاطع تحصیلی لیسانس، ماستری، دکتورا و اساتید پوهنتون‌ها جهت گرفتن رتب علمی ملزم به تدوین پایان‌نامه‌های تحصیلی و رساله‌های علمی‌اند. اما به دلیل ناآشنایی با روش‌های نوین تحقیق از نوشتن اثرهای معیاری عاجز اند (ابراهیمی، ۱۳۹۴، ص ۱). وزارت محترم تحصیلات عالی از طریق ایجاد تفاهم‌نامه‌ها با کشورهای مورد نظر می‌تواند زمینه‌ی اعزام استادان و محققان را غرض فراگیری آموزش زبان انگلیسی و هم‌چنان یادگیری روش‌های نوین تحقیق در قالب برنامه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و درازمدت فراهم نماید.

۷. ایجاد رشته‌ی کتابداری و تأسیس کتابخانه‌های مجهز و معیاری

کتابخانه‌ها جزو گنجینه‌ی بزرگ معرفت بشری به‌شمار می‌روند. کتابخانه، نهادی اجتماعی است که به‌منظور رشد و توسعه‌ی علمی، صنعتی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی منابع اطلاعاتی مورد نیاز جامعه را جمع‌آوری، نگهداری و در نهایت پخش و نشر می‌نماید (احدی، ۱۴۰۱، ص ۱۹۲). در خصوص کتابخانه‌های مراکز علمی افغانستان دست‌کم دو چالش عمده وجود دارد: یکی مجهز نبودن و دیگری معیاری نبودن. منظور از مجهز نبودن کتابخانه‌ها این است که اکثر پوهنتون‌های افغانستان فاقد ابتدایی‌ترین کتابخانه‌اند. کتابخانه‌هایی که فاقد کتاب‌های به‌روز، سالن مطالعه، برق، میز، چوکی، کامپیوتر و غیره‌اند.

منظور از معیاری نبودن کتابخانه‌ها، عدم تنظیم کتاب‌ها به روش علمی در قفسه‌های کتابخانه است. در گذشته‌ها و قبل از ایجاد رشته‌ی کتابداری، نحوه‌ی چیدن کتاب‌ها در کتابخانه‌ها براساس کوچکی و بزرگی کتاب‌ها صورت می‌گرفت. روشی که هم غیر منطقی بود و هم کسالت‌آور. درحالی‌که نحوه‌ی چیدن کتاب‌ها در کتابخانه‌ها را امروز به‌عنوان یک رشته‌ی علمی مورد بحث و مطالعه قرار می‌دهند. روش‌های ده‌دهی دیویی و کنگره از مشهورترین روش‌های طبقه‌بندی منابع در کتابخانه‌های جهان‌اند. در افغانستان تاکنون کتابخانه‌های مراکز علمی با همان سبک قدیمی مدیریت می‌شود. از آنجایی‌که فعالیت‌های تحقیقی با کتاب و کتابخانه، پیوند ناگسستنی دارد؛ برای رفع این معضل، وزارت محترم تحصیلات عالی می‌تواند با استفاده از تجارب سایر کشورها در عرصه‌ی کتابداری، رشته‌ی یادشده را در نصاب تحصیلی یکی از پوهن‌های بگنجانند تا زمینه‌ی آموزش تخصصی دانش کتابداری و مدیریت علمی کتابخانه‌ها در کشور فراهم شود (احدی، ۱۴۰۱، ص ۱۹۲).

۸. حمایت بیش‌تر از مؤسسات نشراتی

مراکز فرهنگی، ناشران، کتاب‌فروشان و قشر فرهنگی افغانستان از آسیب‌پذیرترین نهادها و قشرهای اجتماعی محسوب می‌شوند. به علت کم‌رونق بودن بازار کتاب و صنعت نشر از گذشته تا حال، قشر فرهنگی کشور بیش‌تر از دیگران، رنج ناسازگاری‌های روزگار و فقر اقتصادی روان‌سوز را چشیده‌اند. در صورتی‌که دولت برای چنین مواردی بتواند سازوکارهای حمایتی خود را با ناشران داشته باشد، ضمن گسترش صنعت نشر در افغانستان، بستر رشد و ترقی فعالیت‌های تحقیقی را نیز مساعد می‌نماید.

۹. برخورد قانونی و اداری قاطع با پدیده‌ی سرقت علمی

منظور از سرقت علمی «استفاده از ایده، فکر، لغات و ابتکارات متعلق به دیگری به نام خود یا استفاده از تولیدات فکری دیگری بدون ذکر منبع است» (شاگری، ۱۳۹۸، ص ۶۵۸). تعریف فوق؛ بیان‌گر این است که سرقت علمی پدیده‌ای است که به‌موجب آن، آثار علمی پدید‌آورندگان بدون مجوز آنان توسط دیگران مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد (نعمتی و حسینی مقدم، ۱۳۹۹، ص ۱۹۰). استفاده‌ی غیر مجاز از دست‌آوردهای علمی و تحقیقی دیگران می‌تواند شامل بهره‌وری از ایده‌ها، متون، طرحی از هر بخش کتاب، مقاله، نقاشی‌ها، فیلم، موسیقی، عکس، محتوای سایت و نظایر این‌ها بدون ذکر نام صاحب اثر باشد. در نتیجه به استفاده‌ی مستقیم و غیر مستقیم از نوشته‌های دیگران را بدون اشاره به منابع مورد نظر، سرقت علمی گویند. بدین شرح که نویسنده چنان وانمود می‌نماید که نوشته‌ی مورد نظر محصول تأملات شخصی او است (اسلامی، ۱۳۹۰، ص ۷). برخی از ناشران، کتاب‌فروشان و مطبعه‌ها اثرهای تحقیقی نویسندگان داخلی و خارجی را بدون مجوز قانونی پخش و نشر نموده ضمن نقض حقوق مادی و معنوی نویسندگان، انگیزه و علاقه‌ی تحقیقی نویسندگان را از بین می‌برند. هرچند از نظر حقوقی ضمانت اجراهای جزایی و مدنی خاصی در نظام حقوقی افغانستان برای سارقان علمی لحاظ شده است اما در عمل چندان مورد توجه قرار نگرفته است. برای حمایت بیش‌تر از حقوق مادی و معنوی نویسندگان، لازم پنداشته می‌شود تا در کنار ضمانت اجراهای حقوقی که در قانون کاپی‌رایت افغانستان بازتاب یافته است، با ناقضان اثرهای علمی برخورد اداری نیز صورت گیرد. برخوردهای اداری با ناقضان اثرهای علمی می‌تواند از طریق کمیته‌های انضباطی پوهنتون‌ها در قالب عدم صدور مدرک تحصیلی، لغو رتبه‌ی علمی، تعلیق وظیفه، سلب حقوق مادی و معنوی از اثرهای تقلبی، مهر و موم کردن مؤسسات نشراتی و سایر موارد مشابه روی دست گرفته شود (محسنی، ۱۴۰۱، صص ۱۱۰ و ۱۱۷).

۱۰. ایجاد بانک اطلاعاتی تحقیقی در سطح پوهنتون‌ها

یکی از موانع و چالش‌های عمده‌ی کارهای تحقیقی در افغانستان نبود بانک اطلاعاتی تحقیقی در مراکز علمی است (مطهری، ۱۴۰۰، ص ۲۶). بی‌گمان؛ مراد اصلی از نگارش اثرهای علمی، به‌دست‌آوردن نتایج و یافته‌های جدید علمی است. اما به علت تکراری بودن کارهای تحقیقی در افغانستان این هدف چندان میسر نمی‌شود. سالانه صدها مونوگراف تحصیلی و مقاله‌ی علمی به‌گونه‌ی تکراری نگاشته می‌شود. وجود چنین بانک‌های اطلاعاتی از تکراری بودن اثرهای تحقیقی جلوگیری خواهد نمود (خلیلی و رجائی، ۱۳۸۷، ص ۱۱۳).

همان‌گونه که ریاست محترم تحقیق، تألیف و ترجمه‌ی وزارت تحصیلات عالی دیتابیس ثبت اثرهای ترفیعی و غیر ترفیعی اعضای کادر علمی را راه‌اندازی نموده و از این طریق از تکراری بودن اثرهای تحقیقی استادان جلوگیری نموده است؛ در سطح مراکز علمی نیز به‌منظور جلوگیری از تکراری بودن مونوگراف‌های تحصیلی، چنین راهکاری را می‌توان تدارک دید.

۱۱. درنظر گرفتن درس روش تحقیق در نصاب تحصیلی وزارت معارف

وزارت محترم معارف با تصویب مضمون درس روش تحقیق برای متعلمان دوره‌های ثانویه می‌تواند روحیه‌ی تحقیق را در میان دانش‌آموزان نهادینه سازد. اما لازمه‌ی آن، استخدام معلمان آگاه و آموزش دیده با فنون و رموز روش تحقیق است. وزارت یادشده با همکاری وزارت محترم تحصیلات عالی می‌تواند، معلمان مکاتب را در این زمینه از طریق برگزاری کارگاه‌های روش تحقیق، یاری رساند. این موضوع سبب می‌شود تا متعلمان موقع ورود به پوهنتون‌ها با مفهوم تحقیق و نگارش اثرهای علمی، احساس بیگانگی نکرده، با آگاهی و شناخت قبلی در این زمینه، درخشش درخور توجهی داشته باشند (ابوطالبی، ۱۳۹۹، ص ۷۸).

یافته‌های تحقیق

۱. اهمیت تحقیق در افغانستان تا کنون به‌گونه‌ی شایسته‌ی آن، درک نشده است. اهمیت تحقیق از زوایای مختلفی برای افغانستان، مهم است. تمرکز به فعالیت‌های تحقیقی؛ توسعه‌ی افغانستان در ابعاد مختلف را در پی داشته و هم‌چنان منجر به تحول علمی و گسترش تولیدات علمی کشور می‌شود.

۲. میان تحقیق و تدریس در افغانستان تعادل و توازن وجود ندارد؛ وزارت تحصیلات عالی بایست میزان توجه‌ی خود نسبت به تحقیق را افزایش دهد.

۳. برای بهبود و تقویت تحقیق در افغانستان، راهکارهای جامع و علمی تا کنون ارائه نشده است.

این راهکارها می‌تواند راهکارهای مالی، ساختاری، ظرفیت‌سازی نیروی بشری پویا و محقق را شامل شود.

مناقشه

نظر به آن‌چه در تحقیق حاضر پیرامون اهمیت تحقیق و راهکارهای تقویت آن در افغانستان، بیان شد؛ ملاحظه شد که تدریس و تحقیق از ارکان اصلی مراکز علمی به‌شمار می‌روند؛ اما در افغانستان تمرکز بیش‌تر روی تدریس بوده و توجه به امر تحقیق در گذشته و حال، کم‌رنگ بوده است. در خصوص بیان اهمیت تحقیق در افغانستان در ظاهر کارها صورت گرفته است؛ اما این کارهای اساسی و مؤثر نبوده است. هم‌چنان برای رشد و تقویت تحقیق در افغانستان راهکارهای از سوی کارشناسان ارائه شده است؛ اما این راهکارها یا با اوضاع سیاسی و اقتصادی کشور هماهنگ نبوده و یا هم از برخی کشورها بدون درنظرداشت واقعیت‌های عینی کشور، کاپی‌برداری و تطبیق شده است. تفاوت این تحقیق با سایر تحقیقات انجام شده در این است که اهمیت تحقیق در افغانستان را به‌صورت جامع مورد مطالعه قرار داده و راهکارهای اساسی را در تناسب با اوضاع علمی و فرهنگی کشور جهت بهبود تحقیق در افغانستان، ارائه نموده است.

نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر به این نتیجه دست یافته است که شناخت مسایل تازه‌ی علمی، افزایش تولیدات علمی، رشد و توسعه‌ی فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، سهولت در برنامه‌های آموزشی، افزایش معرفت دینی و آشکارسازی ظرفیت‌های تحقیقی و علمی کشور از مهم‌ترین فواید و اهمیت تحقیق در افغانستان است. به همین ترتیب؛ درنظر گرفتن منابع مالی، کاهش مکلفیت‌های درسی و افزایش مکلفیت‌های تحقیقی استادان، تقویت مهارت‌های زبانی و قلمی محققان، در نظر گرفتن روش تحقیق در نصاب وزارت معارف، برخورد جدی قانونی و اداری با سرقت علمی، تأسیس انجمن‌های تحقیقی محصلان، ایجاد رشته‌ی کتاب‌داری، حمایت بیش‌تر از نویسندگان و ناشران از مهم‌ترین راهکارهای‌اند که برای بهبود تحقیق در افغانستان، باید مدنظر قرار گیرند.

منابع

- ابراهیمی، محمدابراهیم. (۱۳۹۴). رهنمای علمی اصول تحقیق و تحریر مونوگراف‌ها، کابل، جهان اسلام.
- ابوطالبی، نرگس. (۱۳۹۹). بررسی موانع و چالش‌های تحقیق در نظام آموزش و پرورش و... ماهنامه‌ی آفاق، سال چهارم، شماره چهل و یکم.
- احدی، خلیل‌احمد. (۱۴۰۱). روش تحقیق در رشته‌های حقوق و شرعیات، کابل، فرهنگ.
- اسلامی، سیدحسن. (۱۳۹۰). سرقت علمی در سطح پوهنتون، مجله‌ی آینده‌ی تحقیق، سال بیست و دوم، شماره یکم.
- باقری دولت‌آبادی، علی و سجادی‌صفت، سیدسجاد. (۱۳۹۸). جایگاه مطالعات جنوب شرق آسیا در تحقیق‌های پوهنتون... فصل‌نامه‌ی سیاست، شماره‌ی چهارم، صفحات ۹۷۸-۹۵۹.
- تصدیقی، محمدعلی و تصدیقی، فروغ. (۱۳۸۸). موانع تحقیق و فرهنگ تحقیق در نظام آموزش عالی، ماهنامه‌ی مهندسی فرهنگی، سال چهارم، شماره‌ی سی و پنج و سی و شش.
- خلیلی، فرزانه و رجایی، بدالله. (۱۳۸۷). بررسی موانع و مشکلات عمده‌ی تحقیق در پوهنتون آزاد اسلامی، فصل‌نامه‌ی علوم و مدیریت، سال دوم، شماره‌ی ششم، صص ۱۱۶-۷۹.
- شاکری، زهرا. (۱۳۹۸). سرقت علمی و ضمانت اجراهای مقابله با آن، فصل‌نامه‌ی مطالعات حقوق خصوصی، دوره‌ی چهل و نهم، شماره‌ی چهارم، صفحات ۶۷۵-۶۵۵.
- فدایی عراقی، غلام‌رضا. (۱۳۷۴). اهمیت تحقیق در پوهنتون و ارتباط آن با بخش مرجع کتابخانه‌ها، مجله‌ی کتاب و کتاب‌خوانی، شماره‌ی دوم، صفحات ۹۶-۸۵.
- کدخداپور، جمال و قیومی ابرقویی، عباس. (۱۳۹۳). رابطه‌ی آموزش و پرورش در پوهنتون‌های جدید، مجله‌ی سیاست-نامه‌ی علم و فن‌آوری، سال چهارم، شماره‌ی چهارم.
- محسنی، حسن. (۱۴۰۱). ظرفیت‌های حقوق عمومی در حمایت از تحقیق‌های علمی پوهنتون، مجله‌ی مطالعات حقوق عمومی، دوره‌ی دوم، شماره‌ی یکم، صص ۹۷-۱۲۰.
- محقق، مرتضی و دیگران. (۱۳۹۸). ارزیابی تحقیق‌های پوهنتون در کشورهای اسلامی، فصل‌نامه‌ی مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، سال اول، شماره‌ی اول، صص ۱۱۷-۱۰۱.
- مطهری، ظاهرشاه. (۱۴۰۱). روش تحقیق با اصول نوین پایان‌نامه‌نویسی، کابل، قرطبه.
- نعمتی، احسان و حسینی‌مقدم، سیدحسن. (۱۳۹۹). مطالعه‌ی تطبیقی سرقت علمی در حقوق ایران و اتحادیه‌ی اروپا، تحقیق‌نامه‌ی حقوق تطبیقی، دوره‌ی چهارم، شماره‌ی دوم، صفحات ۱۸۰-۱۹۹.